

14783

L ROMAN.

CONFERINȚE PUBLICE

1883—84.

IX bis

Divorturile nóstre

BUCURESCI

Editura Librăriei SOCECŪ & Comp.

1884—1885.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

UNIVERSITĂRA

BUCURESTI

14703

Cota

Inventar 706242

IX bis

DUMITRU IONESCU

DIVORȚURILE NÓSTRE

Conferință ținută la Atheneu, la 15 Ianuarie 1884.

Biblioteca Centrală Universitară

RC 376/

Cod: ~~212803~~ 14483

Inventar 706.242

B.C.U. "Carol I" Bucuresti

C706242

Dómnelor și Domnilor,

Când Domnul Esarcu, stimatul nostru Președinte căruia îi datorăm renașterea Atheneului, mi-a făcut marea onore să-mi céră și mie o conferință, a adaus: Aș dori să vorbesci asupra unui subiect . . . național. Și atunci m'am gândit la . . . divorțuri. Nu, Dómnelor și Domnilor, că n'ar fi divorțuri de cât la noi în țară, dar ce voit? Statistica este o știință ciudată, o știință în contra căreia nu încape răspuns, și statistica ne pune în Europa pe prima linie în năsterie de divorț. În schimb, ce este drept, avem fórte puține căsătorii.

Previu o obiecțiune. Statistica nu arată la noi de cât 10 divorțuri la o miă de căsătorii, cifră inferioară aceleia a cătorva din țările europene, unde proporția se suie până la 18-20. Așa este când socotești căsăto-

riile din tótă țara, când însă și semă că
țărani și mai de loc nu divorțeză atunci pro-
porția este de 70—75 la miă. Am deci drep-
tate să dic că stăm sus în materie de di-
vorțuri.

Cestiunea divorțului este dar o cestiune națională, și cu tóte astea este și o cestiune internațională, căci problemele sociale, ca tóte lucrurile, se schimbă după timp și loc. În Franția întrebarea este să fie ori să nu fie divorț. La noi din contra nu cste vorba să știm dacă trebuie ori nu divorțul — și voi și avea onore să vă spun cum de aiurea se pot pune asemenea întrebări — ci să vedem cauza pentru care ocupăm un loc de onore în statistica divorțurilor, și, când vom găsi de unde vine aceasta, să ne întrebăm cum s-ar putea să ne coborâm ceva mai jos, să fim cel puțin pe același rând ca întralte daraveri sociale.

Cestiunea nu este nouă Dómnelor și Domnilor. Vorbesc de D-nul Esarcu și mi-aduc aminte că-i făgăduisem două conferințe; era vorba să vă întreți și asupra lui Despot-Vodă, vestită dramă sau mai bine poemă dramatică a lui Alexandri.

Domnul Esarcu a ales divorțurile ca mai . . . naționale. El bine și Despot-Vodă, acel

mare Domn saă mare aventurier — Domnul Alexandri nu hotărăște lămurit, — s'a ocupat de divorțuri.

Despot venia din Occident, el s'a speriat de numărul divorțurilor nóstre căci, cum dice cronicarul : *intrase fórte rěu obiceiū în Moldova de cei căsătoriți pentru fie ce se despărteaū*. Voind dar să împuțineze divorțurile Despot împiléză cu grele dări pe cei ce se despărțiaū — Stăpânitorii nu moralisază lumea gratis ! — și, vădend că tot nu isbutește, găsește cu cale să descăpătăneze șase dintr'ênsii.

Se vede că nicăi acest mijloc de persuasiune nu i'a priit lui Despot-Vodă, căci, ca și la 1560, cestiunea a rămas întrégă. Tot streinii se sperie mai mult de divorțurile nóstre. Așa 'mă-aduc aminte că pe când se discuta în Parlamentul frances la 1876 propunerea lui Alfred Naquet asupra restabilirei divorțului, Louis Legrand, un filo-român d'alminteri căruia, dacă nu mă înșel, Camera nóstă i-a trimes o telegramă de felicitări — bănuiesc că cu o altă ocasiune ! — combătând divorțul dicea :

— Ce, Domnilor, vreți să ajungem în doga României ?

Pentru Louis Legrand care este un spirit

ângust, d'alminteri un *strălucit* elev al scóleï de drept din Paris, a admite divorțul și a ajunge în doga României este tot una!

La noi, Dómnelor și Domnilor, nimenui nu i-a venit în minte să se întrebe dacă divorțul trebuie sau nu să fie admis printre instituțiunile sociale. Cu tóte astea fiind că sunt téri unde se discută acéstă cestiune nu cred de prisos să vă spun două cuvinte în astă privință.

Pentru un om care se ocupă cu științele sociale, și care a ajuns în privința priceperii în a treia fază de care vorbește Auguste Comte, în fază positivistă, o asemenea cestiune trebuie să fie tot așa de puțin seriósă ca și când ar fi vorba d'a se ști de trebuie sau nu să fie oftica. Positivistul nu trebuie să-și pună întrebări de soiul acesta; el dice: văd oftica pretutindeni, constat că dênsa este un flagel. Si atunci căută care să fie cauza acestei crude bôle, cercetază dacă nu cum-va va fi dăinuită de niște mici bacterii — cum se pretinde de unii medici — și, când se convinge că așa este, se frămîntă se afle prin ce mijloce s'ar putea nimici acele bacterii și împuțina *molima*.

Intr'adevăr divorțul este și el un fenomen vechiș cu lumea. Nu dic. Dómnelor și

Domnilor, că divorțul datează de la Adam și Eva : Biblia nu spune că Adam și Eva să fi divorțat, mai ales că nu mai era pe pămînt alt bărbat și altă femeie.

Voltaire dicea : nu scii care din două, căsătoria ori divorțul este mai vechi ; mi-e temă însă că căsătoria este cu vr'o douătrei săptămâni mai vechie.

Și acest fenomen se poate restringe, niciodată nimici. Căci ce este divorțul ? Mai naivinte dă spune ce este divorțul să ne întrebăm ce este căsătoria, pentru că divorțul nefind de cât sfărșitul trebuie să începem cu începutul.

Căsătoria este unirea a două finite, bărbatul și femeia, care se iubesc. Veți găsi, Domnelor și Domnilor o mulțime de alte definiții legislative, a lui Portalis bună-óră, dar ele nu se lovesc cu inima omenescă.

Presupun pentru un moment că nu ar fi alte căsătorii de cât a două finite care se iubesc — și suntem cam departe de adevărul practic ! — dar care se iubesc pe deplin și se și înțeleg, căci nu este adevărată iubire acolo unde nu este comunitate de gândiri și de simțiri. Ei bine studiul, observația inimiei omenesci ne arată că sunt iubiri care mor ! În inimile cele mai înalte, în caracte-

rele cele mai desăvârșite se întemplă — rareori bine-inteles — că cele mai adânci iubiri să se stingă. Și atunci dacă dragostea móre, móre și căsătoria. Amorul fără căsătorie poate să fie o necuviință lumescă, căsătoria fără amor este de sigur o monstruositate. Așa dar pentru positivist raționamentul este simplu : dacă sunt amoruri adevărate care mor divorțul trebuie să remănă în vecii vecilor. Și repet sunt amoruri care mor. În privința acesta un om de geniu, pe care 'mă veți permite să-l ador pentru că este singurul om de geniu pe care 'l cunosc de aproape, 'mă dacea odată :

„Când era să mă însor am spus nevestei mele : nu-ți pot promite că te voi iubi tot-d'a-una ; îți pot afirma însă că te iubesc și că nu te voi îngela niciodată.“

Omul care vorbia astfel și-a ținut cuvîntul. Căsătoria sa, adî bîtrână de deci de ani, este un sfînt model de virtute și profundă amore. Câtă nău promis eternitatea și nău iubit nică măcar un an întreg !

Legitimitatea divorțului nu poate să fie discutată nică pentru cei care nău ajuns încă în fasă positivistă a mintei omenesci, și așă remas în faza metafizică. Se scie că în acesta scola sociologia nu este o sciință de experiență ci o construcție a priori.

Cea mai strălucită făptură a acestei scăle, revoluționea francesă nu numai că a proclamat divorțul, nu numai că a dat în astă privință cea mai bună lege din câte aă fost vr'o dată, dar în mai multe rînduri ne-a spus și punctul său de plecare în astă materie. „Comitetul a crezut d'a sa datorie să lase cea mai mare latitudine facultății d'a se despărți, din cauza naturei chiar a căsătoriei a cărei basă principală este consimțimentul soților, și fiindcă libertatea individuală nu poate să fie nică odată înstrenuată într'un mod indisolubil prin nică un fel de învoială.“ Așa vorbia raportorul legei din 1792 : Omul este liber, libertatea sa nu poate fi înstrenuată pentru veciă, căci atunci n'ar mai fi libertate ! Deci divorțul este de drept natural ! Cam tot așa se gândia și Goethe când în spiritualul său roman *les affections électives* propunea ca căsătoria să se facă pe cinci ani, cu dreptul însă d'a prelungi

Maă este o scăla, o scăla care din fericire n'a prins nică o dată rădăcină la noi în țară, scăla teologică care în astă cestiune se reduce la scăla catolică. Sciță în ce consistă pentru un catolic cestiunea divorțului ? In a se ști dacă Isus când l'aă întrebat apostolii :

„păcat este profetule să-ți lași nevasta!“, a răspuns cum dice Mateiū : „nu este păcat daca nevasta a făcut adulter“, ori cum dic Marcu și Luca că în orice cas tot păcat este. Si asupra unei mari probleme sociale catolicii secole s'a certat pe un text, unii ținând cu Mateiū, cel mai demn de credință dintre evangeliști după cum probăză totă noua exegesă, aşa de bine resumată în Evangeliele lui Renan, alții cu Marcu și cu Luca. Biserica s'a luat în sfîrșit după aceștia și-a oprit divorțul. Ce este dreptul pentru regi și împărați Papismul a inventat alt ceva : anularea căsătoriei.

Mulți dintre D-vostre, Domnelor și Domnijor, care nu sunteti în currențul lumei teologice, veți crede că glumesc când vă spun că oameni serioși au putut să discute în volume întregi dacă Isus a spus cum dice Mateiū ori cum dice Marcu, ca să știe dacă trebuie ori nu se admită divorțul. Cu toate acestea nu glumesc de loc, lucrul este aşa. Dilele trecute treceam pe la librăria D-lui Rănișteanu și 'mă diceam, uitându-mă la galantar, d'ăși găsi vr'o carte nu asupra *divorțuritor noștre* — știam bine că acesta nu am să găsesc! — dar cel puțin asupra divorțurilor de aiurea. Când iacă un frumos vo-

lum, bine imprimat, intitulat : *Amour et Mariage*, opera unuī membru al Academieī... din provincie, id est clericale. Eī bine Dómnelor și Domnilor, autorul se frămēntă în 15 pagine ca să afle dacă Adam și Eva aū păcătuit înainte ori după ce aū fost goniți din Paradis !

In aşa stare ajunge, Dómnelor și Domnilor, omul infeudat unuī text, încătușat în rugina prejudecăților.

Numai două lucruri sunt grele iu lumea acésta : să fi liberal și să fi liber. Ca să fi liberal trebuie să-ți sacrifici interesele la fie ce moment, ca să fi liber trebuie să te lepedei de cele mai multe din ideile în care te-ai născut. V'as putea arăta exemple famoase de orbirea la care duce pe om prejudecățile. Aşa de exemplu la scola de drept din Paris, o scola a căreia știință o admir fiind că d'acolo m'am adăpat și eū de mult puținul ce știu, der al căreia spirit îngust năbușește cugetarea celor slabii, se află un profesor, savant de prima ordine, și aș putea dice om intelligent, care s'a ocupat de cestiunea divorțului. Studiind legile statelor europene a vădut cu mirare că noi Români de și de origină latină avem divorțul, pe cend toti cei-l'altri latinii nu aū divorțui. Eī

bine, Dómnelor și Domnilor, știți ce explicația a găsit? Nu! nu veți ghici nică o dată! A spus că divorțul îl datorim vecinilor noștri, Slavilor, în loc să spue că divorțul 'l avem de la strămoși noștri, Romani care l'aு cunoscut îndestul, și că dacă frații noștri, latini din Occldent, nu l'aு adă cauza este că li l'a răpit catolicismul.

Tóte acestea ca să pótă conchide : divorțul nu se potrivesce la popórele latine.

Pe mulți i am audit și 'i aud necontentit dicend lucrul acesta :

„Divorțul este un fapt imoral“. Vě mărturisesc că mie mi se pare ciudată acéstă condamnare, pentru că nu divorțul este imoral ci causele divorțului sunt de multe ori imorale. Divorțul nu este un act imoral, el nu este alt-ceva decât darea pe față, lichidarea unei stări de lucruri în care se aflau deja cei ce se despart. In ce dar este imorală o asemenea regulare a unei situațiuni care nu mai pote dăinui? In ce este imoral ca oameni care nu se mai pot înțelege să se despartă? Imoral este menagiul dublu iar nu divorțul, să ne înțelegem la cuvinte!

Este nevoie, Dómnelor și Domnilor, să vě spun eü... și când dic eü permiteti mi să deschid o mica parentesă. D-l. Esarcu când

s'a adresat la mine ca să țin o conferință mă credea major, se dice însă că mai în urmă spirite *înalte* ar fi găsit că în téra nôstră ómenii sunt mai târziu ca pretutindeni, și ar fi având de gând să prelungescă majoratul până la 35 ani. Dacă se vota o asemenea lege de sigur că nu aş fi cutezat să vorbesc dinaintea D-vóstră, dar din norocire nu s'a votat încă și prin urmare pot să vă vorbesc. Așa cum stați lucrurile dar, până când avem și noi dreptul să ne rostим, să-mi permiteti și a vă dice că n'am nevoie să vă mai demonstreze că divorturile aduc lucruri rele. Căci care din noi n'a fost față la unul din spectacolele cele mai triste la care pote asista omul, la întâlnirea primului și al doilea bărbat al aceleiasi femei, sau a primei și a doua femeia a aceluiași bărbat? Care din D-vóstră i-a vădut față în față într'un salon fără să și dică că acestă este una din cele mai nenorocite priveliște din câte ați fost pe pămînt?

Dar spectacolul și mai trist — dacă se poate — al copiilor de diferite categorii? Cine nu a vădut acești copii de 3—4 feluri destinați să se urască și să se desprețuiască, și nu i s'a strâns inima de durere? Copii dintr'un bărbat cu prima femeie, copii din

acelaș bărbat cu a doua femeiă, copiï din prima femeiă cu al doilea bărbat, etc. Sunt fel de fel de combinări în tocmai ca la matematici.

Mé opresc aci. Nu este nevoia de acéstă conferință ca să știți care sunt cusururile, care sunt nevoile divorțului. Ceï cari nu sunt încă pe deplin convinși i-aș ruga să-și dea puțină ostenelă, să facă o mică escursiune până.... alături. De două ori pe septembără, patru secțiï ale Tribunalului, de la 11 ore până la 4, nu judecă altceva. Ceï cari nu sunt avocați vor vedea ce se petrece prin sălile de așteptare, și le va fi destul. Avocațiï pot chiar să între, căci ședința este secretă pentru totă lumea, pentru avocațiï însă nu; aşa s'a interpretat legea, că pentru noi avocațiï nu sunt secrete. Luați dic ostenelă unei asemenea escursiuni și cine nu se va întorce îngrozit și amărit, apoi de sigur că are o mare dosă de ertăciune pentru slăbiciunile omenesci.

Suntem dar cu toți d'acord că este un reu. Uniï dic chiar că rēul merge crescend. Așa bună-óră confratele meu, Domnul Disescu într'un articol publicat acu căți-va anii în *Presa*. Dați 'mă voie, Dómnelor și Domnilor, să nu fiu de astă părere; eū cred — și veți vedea că nu sunt tocmai dulce pen-

tru moravurile nóstre — că în tóte, în cele materiale ca și în ale moralei suntem în progres, și 'mí pare că a tăgădui progresul în téra acéstă ar fi a nega lumina dilei. Ce e dreptul nu mergem pe aşa de iute pe cât am voi noi, și tocmai d'acea este bine ca din când în când să ne facem inventarul ca niște negustorí cinstiți, să scim unde am fost și unde suntem.

Maï este ceva care trebuie spus înainte de ori-ce studiu asupra pricinelor divorțului. Diceam că divorțul este un lucru național, uitam însă să adaug că este național numai pentru a decea parte a térei românesci, pentru că téranii, în raport cu noi, maï nu se despart. În acésta privință ca maï în tóte materiele, téra nóstă este împărțita printr'o prăpastie adâncă, și care pe fie-care dì maï reū se adâncește, în două clase deosebite: Cărmuiți și Cărmuitori, aş putea dice téranii și funcționari, maï fără nică o altă clasă intermediară. Téra românescă sémănă a o téra cucerită în care cuceritorii — noi guvernanții — nu s'aú amestecat de loc cu cuceriti. Noi am fost într'o stare patriarcală, eram maï toti la un fel, nică unii nică alții nu aveam o prea mare cultură intelectuală ca să pote fi gândiri și simțiri deosebite. Pe urmă noi cestia am luat dacă nu

pe d'antregul dar cel puțin o părticică din civilisațiunea occidentală, ne am luminat de sōrele apusului, și pentru guvernații n'am făcut absolut nimic, aşa că prăpăstia s'a adâncit necontenit, și adănuimă avem nicăi credințe comune, nicăi idei comune, și în curēnd nu vom mai avea nicăi limbă comună dacă nu se va stărni cu jargonul administrativ, militar și judecătoresc. Nu vorbesc de primejdia aşa disei purificări a limbei, căci în astă privință s'aș pus stăvilare de la un timp încóce.

Nu știu dacă toți împărtășesc temerea mea; eșu însă vă mărturisesc că mă uit cu grăză la acest tablo, și mi-e temă că dacă nu se va face nimic ca să se stabilescă solidaritatea între unii și alții, aşa ca guvernații să cunoscă și să iubescă pe guvernanti, iar guvernanti să înțelégă că nu au guvernul pentru dênsii ci pentru ca să facă fericirea guvernaților, temă 'mi-e, dic, că nu vom putea rămâne în picioare, și, ce este mai grav, că nu ne vom putea rădica, dacă din nenorocire am fi doborâti de grăznicele vijeli care de sigur în curēnd au să sufle peste Orientul Europei.

Mă ocup numai de clasa guvernantă, de cei care divorțeză prea des, și mă întreb

206242

care să fie prilejul? Ei, Dómnelor și Domnilor, aci daă d'o bólă omenescă care este mai ales o bólă românescă demnă de studiat . . ., mania legilor. Aud din tóte párțile: „să schimbăm legea, legea este de vină.“ Da, legea este rea, dar mi-e temă că spuindu-vă în ce sens este rea nu o să mai fiți de acord cu mine, și de aceia las astă cestiune mai la urmă. Un lucru însă trebuie să spun d'acuma. Multă cred că legea nóstărină înlănuște divorțurile. Ei bine se 'nșală amar, legea nóstărină este una din cele mai grósnice, din cele mai restrictive în materie de divorț. Puteți dice că nu se aplică. Așa este, nu se aplică. Dar pentru-ce? Pentru că nu se poate, pentru că bunul simț protestă în contră-ă. Însă să lăsăm și acesta mai la urmă, și să ne întrebăm ântăriu care sunt causele divorțurilor, și pe urmă să vedem cum se poate îndrepta răul, să nu facem ca Despot-Vodă care credea că descăpătinând șase ómeni a deslegat problema.

Și când căutăm causele divorțurilor să nu facem ca preoțimea catolică care ia lucrurile de la cădă, pe când omul serios ia lucrurile de la cap. De aceea dar nu trebuie să ne ocupăm de divorț care este desnodămentul până ce nu vom studia mai ântăriu

legătura, adică căsătoria, căci în cele mai multe casuri ca să fie divorț trebuie să se fi făcut căsătoria bolnavă.

Dar ore cum se fac căsătoriile la noi? Ești am dat de la început definițiunea căsătoriei, v'ami dis că este legătură a două ființe care se iubesc. Ei bine, uitați-vă în drepta, în stânga, gândiți-vă la amicii, la cunoșințele D-vóstră, la toți aceia de la care priimîți invitațiuni de multe ori poleite, și întrebati-vă din amor se căsătoresc?

Și dată-mi voie să vă raporteze un cas, un cas observat de mine în cabinetul meu. Căci trebuie să vă spun, pentru un om căruia-i place să observe, nimic mai instructiv de cât cabinetul unui advocat. Cei cari nu sunt advocați — și sunt cățiva aci în sală — nu și pot închipui ce comoră de documente omenești, cum le numește Zola, se poate întocmi din suvenirile unui advocat.

Și cu această ocazie permitetă-mi să previu o obiecțiune. V'ati putea întreba pote nu cum-va avocatul care vorbește de principiile sale trădereză secretul profesional. Ei bine nu, Dómnelor și Domnilor, ca ori-ce om căruia i s'a încredințat un secret, avocatul trebuie să l ascundă în fundul înimei, dar d'aici până a nu-i da voie să studieze na-

tura omenescă, să profite de lunga clinică care-i este dat să facă, este un abis. De sigur aş trăda încrederea pusă în mine dacă v'as povesti că Domnul cutare ori Dómna cutare mi-a spus cutare lucru, dar când nu vă spui de cât cele ce s'aș petrecut în audience, față cu trei judecători și un grefier, când vă relatez chiar detaliu mai intime fără să numesc însă, fără să indic pe nimeni, atunci sunt în regulă și cu datoria și cu conștiința. D'altru minteri dacă nu am avea dreptul să studiem pe bolnavii pe care-i vedem d'aprópe, unde s-ar mai putea face experiențele aceleia care singure ele au importantă în sociologia, ca și în ori-care altă sciință? Nu cum-va ar voi cine-va să înveț divorțul prin cărti pe când în tóte dilele pot să despic natura vie?

Dilele trecute vine la mine un vechi client. Il cunoscusem acum câteva lună, cu ocazia unui ciudat proces. Tânărul acesta voise să se însore; socrul oferia 3,000 lei, el ceria 5,000. Cu chiu cu val se învoesc cu 4,000, și ginerile și cumpără logodnicei niște mici cadouri. Când fu însă la plată socrul vruta să dea în loc de bani o polită. Ginerile diceau, eu vreau parale. D'aci neînțelegerea, d'aci procesul în care am pledat pentru el.

Acuma vine iar la mine și după ce mă vorbesc de procesul acela îmi adaugă : Noroc am avut, Domnule Ionescu, că nu m'am însurat de rîndul trecut, căci acum am găsit 8000 lei.

Și îmi cere și părerea mea asupra novei căsătorii.

Aci trebuie să deschid iar o parentesă. Sunt oameni cari cer avocaților părerea pentru toate, până și în asemenea materii. Chiar acum vreo lună nu m'am pomenit că o *cucónă*, care venise la mine cu un proces, scoté o fotografie și mă întrebă dacă D-l din fotografie este bun ori nu pentru fișea, fostă a mea clientă într-un proces de divorț? Asemenea întrebări sunt atât de naive în cât rîsul te împedică să te superi.

Și tânărul meu client îmi și citește o scrisoare. Era aşa de caracteristică în cât m'am gândit la D-vosstră — conferința mea era de mult anunțată — și l-am rugat să-mă dea o copie după acea scrisoare. Vă las să vă închipuiți figura lui! Uimit mă întrebă ce vream să fac cu această copie. Și eu forte serios îi spui :

— D-ta mă interesezi forte și scrisoarea D-tale mi va fi de folos.

Și éta că omul nostru ia condeiul și co-piadă următórele :

Tîrgoviște, 1884.

„Cu plăcere îți anunț căt privesce de banii că D-l N. N. nu pôte să dea mai mult de căt 8000 franci, însă pôte cu mare tocmelă voiū putea scôte încă ceva, pentru 8000 lei este sigur, familia este onorabilă, fata este curătică și solidă și n'âm audit nică un rěu asupra familiei. Fata este casnică și nu lucsosă și este fórte sănétosă, fiind pârintjii să-nětoși.

„Fata a fost logodită cu unu d'aci, însă pârintjii aŭ lăsat logodua, fiind că těnărul nu era bun.

„Pentru banii am vorbit chiar cu N. N., cred că nu este partida rea décă te mulțumesci cu acéstă sumă.“

A. A.

Înteiū baniū, pe urmă familia, la sférșit vine și fata care este... solidă! Dar fata a fost logodită, inima ei pôte a rěmas atinsă? Ce-i pasă pejitoruluī? Despre banii a vorbit chiar cu N. N. Mai rěmâne ca clientul meū să se mulțumescă cu 8000 lei și

căsătoria s'a făcut! Témă 'mī e să nu se fi zămislit și divorțul!

Dar o să 'mī observați că acestea tóte se petrec într'o mică clasă socială, la ómeni care se însoră cu 3000 lei. Atunci să trecem mai sus, de la 3000 lei la 300,000, să vedem ce se petrece și acolo, și pentru acésta vě rog să 'mī permiteți să vě spun iar un cas observat de astă-dată nu de mine, dér de un bun prieten al meū.

Pe când eram în Dobrogea, 'mī dicea el, cunosceam d'aprópe un ténér, om cu multă inteligență și chiar cu bună inimă. Dorind succesul și închipuindu-și că pentru acésta are nevoiă d'o zestre mare, mě însărcinase și pe mine să'l vestesc când voiă afla de vr'o fată cu zestre mare. Din pěcate 'i am găsit una cu 300,000 franci, 'i am scris un volum de detalié unde 'i descriam figura, caracterul fetei și al părintilor, întocmai cum se face pentru caii de cursă. El nicăi una nici două, fără să fi vădut măcar fata, o și cere în căsătorię, prin pețitóre bine înțeles. Si a fost cât p'aci să se facă căsătoria aşa pe nevădule.

Dacă un om onest și cu un bun caracter a putut face una ca acésta, ce trebuie să se întempe cu acei voinici fără scrupule

care, ca Montjoye al lui Feuillet, străbat lumea cu un cod în mâna și cu o spadă într'alta, strecurându-se printre articolele celui d'ântei și impunând tuturor tăcere cu cea din urmă.

Alte ori, Dómneler și Domnilor, căsătoria nu se face pe parale, dar pe alte interese. Așa de exemplu în Belgia se ia de zestre posturi de judecători. Acolo ca să fi judecător trebuie să te aléga judecătorii, cum am dice pe românesce pe băcani să-i agreeze băcanii, pe dulheri dulherii, pe veterinarii veterinari! Si când se întemplă cîte un Președinte de tribunal care n'a putut agonisi nimic în viață și căruia ursita î-a dat un stol de fete, apoi caută băieți séraci și le dă un scaun de judecător drept zestre. Vom avea pîte ocasia și noi să vedem lucrul d'aprópe, căci s'a propus și la noi sistemul ăsta.

Dacă băieți se însoră cu paralele, fetele de multe ori se mărită cu diplomele. Nu e sagerez de loc Dómnelor și Domnilor, vă voi da exemple caracteristice și autentice, le iau tot din experiența mea de avocat.

Așa odată era vorba de un bun băiat care făcuse dreptul nu la Paris ci în sudul Franciei. Se vede că omul era cam slab de

constituția; alții dic că în Sud se trec examenele mai ușor. Or cum ar fi, băiatul nostru se întorse la București licențiat în drept din Aix. D'abia sosit face cunoștință cu d. X, onorabil proprietar mare, alegător în colegiul antei de Cameră și de Senat! D-lu X avea o fată; băiatul vrea să se însore; iute iute se face logodna, și face licențiatul nostru o mulțime de cheltueli pentru nuntă: arvună la Iăutară, cofeturi la Capșa, rochiile la Villes de France etc. Tote bune dar rămânea un lucru: tata-socru nu vrea să dea fata de cât unui licențiat și tânărul nostru nu avea încă diploma. Știți că la scolele de drept diploma nu se dă de cât câteva luni în urma esamenului! Poseda însă un certificat iscălit de secretarul scolei, dar tata-socru bănuise că certificatul este fals — avea destulă incredere în astăzii om ca să îdea pe mâna fericirea fricei séle, dar nu ca să credă în adevărul certificatului. — S'apucă dar de telegrafiază secretarului scolei din Aix să-l întrebe cum și ce fel. Secretarul răspunde, dar din păcate greșește adresa. În nedumirire tata socru trimite vorbă ginerelui că el nu face nunta până nu o vedea diploma. Vă puteți închipui indignarea ginerelui, vedeti procesul. Ei bine știți cum să

apărăt socrul la curte — și notați că 'l apără un avocat intelligent, un avocat care pe mine mă socotea un fel de iconoclast, mâncător de astă dată nu de icone, ci de vechi obiceiuri — ? Dicea: — Ești am fata de dat la un licențiat din Paris, dără la unul din Aix ba.

— Si când ești i respundeam: „bine Domnule, D-ta îți pui fata într'un teaz și diploma într'alta ca să vezi decă se potrivește la cântar?“ îmi replica: „Ce vrei? ești vroii să'mi fac fata cucónă și licența din Aix nu este destulă boerie!“

Ești am pledat procesul acesta la curte, și a rîs și Curtea cum ată rîs și d-vosstră. Si de astea sunt cu miile.

Altă dată fata nu cere de cât iubire dără socru ține la diplomă. Tatăl Julietei este un fost cismar care a muncit cinstit, și a strâns ceva părăluțe. Romeo este un croitor care și el a muncit cinstit, și a agonisit mai puțin este adevărat dără tot a agonisit ceva. Fata vrea, băiatu vrea, nu cere nici zestre, dără tata nu vrea. „Nu'mi daă ești fata după un croitor, dice el, mie 'mi trebuie un licențiat“. Vădând atâtă opoziție curajoasa fată fugă la iubitul croitor.... și se întorce tocmai după 12 dile. Ei bine!

tata tot nu vrea. Și când iți dicea cineva: „dar bine, D-le, ce faci? acuma nu o să mai vrea licențiatii“, știți ce răspundeau? „Mai pun încă 10,000 lei și tot găsesc un licențiat!“

Așa se fac de multe ori căsătoriile noastre. Nu este destul însă să spunem că așa se petrece lucrul, mai trebuie să ne întrebăm de ce se face așa.

Luxul este cauza cea mai aparentă. Locuim o țară plină de bogății naturale dărime care nu și-a desgropat încă comorile săle, suntem într-o epocă de transițiune, am căpătat puțin gustul bunului traiu apusani, ce este dreptul mai mult la suprafață, fără să fi adoptat însă modestia și economia apusului. Plăcerile intelectuale ne sunt prea puțin cunoscute ca să ne pote răsplăti de lipsurile materiale, și, mai presus de toate, trăim totuși într'un fel, ne întâlnim în aceleași baluri, ne trebuie aceleași obiecte, și la noi toate costă mai scump fiindcă le importăm din străinătate. De acea și ginerii sunt scumpi! Iată uitați-vă de exemplu la tribunalul Ilfov; sunt aci o mulțime de tineri instruiți, buni, nu tocmai crudă de vîrstă, și văd vedea că d'abia trei-patru sunt insurenați! De ce ore cei-lății nu se însoră?

Nu cum-va că nu ar dori și ei să aibă lângă dênsii o ființă care să-i susție, să-i îmbărbăteze și să-i măngâie în lupta vieței? Nu, simt și ei acéstă nevoia, dêr nu o pot satisface, fiind că n'aă parale. Câtă nu mi-aă dis: Ce vrei? femeile sunt luxoșe; Tóte vor să facă rochiile tot la *Villes de France*, să ū la M-me Briol, să mergă la chaussée tot cu Muscal, să asculte opera tot din baignoire și pentru tóte astea trebuiesc banii. De unde vreți să-i ia? Din lăfă de 300 lei pe lună? Ah! a fost o vreme când judecătorii pe lângă lăfă mai luaă și baclavale, la dilele mari. Ađi s'aă dus baclavalele!

Starea acéstă nu numai că născocește căsătorii rele, dêr de multe ori desface și pe cele bune. Câte divorțuri fiind că soțul n'a mai putut plăti nevoie afară din cale ale nevestei! Alte ori cheltuiala măhnescă pe bărbat și-l face să se căiască că s'a insurată, și atunci devine aspru cu nevasta și divorțul e gata. Eă am pledat în contra unui soț care cheltuise cu nunta și instalarea două treimi din zestre, peste 20000 lei. P'atâta a devenit în urmă de avar în cât niți medicamente soției nu vrea să mai cumpere. În tot procesul știți cum se apără bărbatul: „ia gândiți-vă, D-lor judecători,

cât am cheltuit cu toaletele Dumneaie!“ Ba punea la socotela toaletei nevestei și ce cheltuise cu cazanele și tingirile!

Étă dér una din causele divorțurilor nóstre: femeile sunt luxóse. Noi, Bucuresceni în privința acésta ne putem lăuda, avem multă elegantă! Mi-e témă însă că nu ne putem lăuda de cât cu atât. Un distins, fórte distins din ómenii noștri de stat a vizitat acum cát-va ani Olanda. Cand s'a întors imí spunea cu mirare că în téra aceia cu mult mai bogată de cât téra nóstră nu văduse nică o femeie elegantă.

Dér pentru ce la noi femeile să fie mai luxóse de cât aiurea? Pentru că, Dómnelor și Domnilor, dăm fetelor nóstre o rea educațiune, séu mai bine o rea instrucțiune, căci termenul de rea educațiue trebue să-l păstreze pentru băieți. Cu moravurile nóstre orientale, cu instrucțiunea nóstră superficială, nu facem din fetele nóstre de cât niște păpuși — adorabile câte-o-dată, anoste u-neori —, niște obiecte de plăcere și nimic mai mult. O multime de mume cred că instrucțiunea acestei ființe care se chiamă *o fată de măritat* este desăvârșită dacă știe să se învărtescă în salóne, să sbârnâie la piano un vals idiot, și să bălbăiască un jargon

nesuferit care nu este nici românește nici franțuzește.

Dar fata asta are să deviă o soția; cum o se pótă ea să înțelégă, să participe la lucrările soțului, să se pasioneze de cea ce pe el îl entuziasméză? Dar soția va deveni mumă, cum o să pótă ea supraveghia instrucțiunea copilului? Aș! „Nu-mi plac femeile care știu grecește și filosofie¹⁾, nici cele care nu confundă fisiologia cu anatomia; instrucțiunea le răpește farmecul!“ Dacă femeia vrea să se ocupe de lucruri seriose o luăm în bătaia de joc, decă este ușurică și ignorantă, după placul nostru, o desprețuim din resputeri. Si vă mai mirați că le place luxul! Dupe ce le ati închis lumea intelectuală, ce le mai rămâne ca să și ocupe spiritele? Cărpele, și de acea femeile trăiesc numai pentru rochi. deasă într-o mod frum

Dar în schimb suntem destul de pedepsiți de nebuna noastră trufie, căci după ce am adus femeia în sclavie refusându-i rolul binefăcător și util la care are dreptate, ea

¹⁾ In consecință s'a și suprimat catedra de filosofie din scóolele centrale de fete. Femeilor nu le trebuie filosofie, își vor fi dis legiuitorii, superstițiunea le ajunge!

'și resbună pe noă ca o sclavă, se face fermecătore și devine astfel stăpâna năstră absolută. Nimeni nu este în lume mai tare de căt robul când știe să lingușescă slăbițiunile stăpânului seū !

Nu vă mărați, Dōmnelor și Domnilor, că repet adesea vorba orientală, căci cu adeverat pecetea orientală este adânc imprimată în ale năstre obiceiuri. Cine din D-v. Dōmnelor și Domnilor, n'a asistat la una din aşa țisele serate, și n'a fost coprins de măhnire la ciudata priveliște ce i se infățișă? D'o parte bărbății singuri ori jocă cărti povestindu-și istorii pipărate, ori fac politică — și ce politică! — de altă parte femeile singure ori se tânguesc de slugi, ori desbracă de la cap pénă la picioare pe vecina, ori vorbesc tôte d'odată de rochi și de pălării. Două lumini deosebite, alte gânduri, alte aspirații. De câte ori văd asemenea sindrofii, mi aduc aminte, fără voea mea, de tramvaiul din Tarigrad ; acolo vagonele plecă tot-d'aula două d'odată : unul pentru bărbăți, altul pentru femei.

Eminescu, un poet care nu știu de are părechă în literatura năstră, un poet care a știut, în ultimele lui opere, să intrunescă o formă admirabilă cu o imagine ardătoare,

a biciuit cu o rara energiă ușurință femeiască :

Ce ? când luna se strecără printre nourî, prin pustii,
 Tu cu lumea ta de gânduri după ea să te atii ?
 Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse,
 Să privești prin lucii geamuri la luminele aprinse
 Și s'o vedî înconjurată de un roî de pierde-vară,
 Cum zîmbește tuturora cu gândirea ei ușoră,
 S'audî zornetul de pintenî și foșnirile de rochiî,
 Pe când ei sucesc mustața, iară ele fac cu ochii ?
 Când încehie cu-o privire amorosele înțelegeri,
 Cu ridicula simtire tu la pôrtă-le să degeri ?
 Pătimaș și îndărătnic s'o iubești ca un copil,
 Când ea-i rece și cu tóne ca și luna lui April ?
 Incleștând a tale brațe tótă mintea să ți-o perdi,
 De la creștet la picioare s'o admirî și s'o desmierzî
 Ca pe o marmură de Paros sau o pânză de Corregio,
 Când ea 'i rece și cochetă ? Ești ridicul, înțelege-o

Și cu tótă astă amărăciune poetul singur mărturisește că nu sunt femeile de vină, ci moravurile nóstre. Cum vretî să se nască iubirea într'o societate în care bărbații și femeile nu se văd mai de loc înainte de căsătoriă. Intr'una din sindrofiele d'adinéori se pot óre cunoscé ómeniî ca să știe décă se iubesc, se înțeleg cu adevărat, décă vor putea fi doi într'unul, său décă nu este de

cât flacără trecetóre pe care lesne o aprinde
o pereche de ochi negri? Si chiar d'acele
con vorbirí banale în care se repet pe de
rostul un vocabular la modă, nu pot să se
bucure tinerii, căci d'abia s'aū întâlnit de
2—3 ori și aşa qisele cuviințe, reprezentate
prin fel de fel de rude, încep să tipă că s'a
compromis fata:

A-și! abia ți-aī intins mâna, sare ivărul la ușă,
E-un congres de rubedenii, vre un unchiū vre o
mătușe.

Iute capul într'o parte și te niță în jos smerit....
Oare nu-i în lumea asta vr'un ungher pentru iubit?
Si ca mumiă egiptene staă cu toții în scaun țepeni,
Tu, cu mânele-încleștate, mai cu degetele depeni,
Maă sucești vre-o țigară, numeri fire de mustăți
Si-n probleme culinare te încerci a fi istet.

Cât vor ține asemenea obiceiuri, témă 'mi
e că căsătoria o să rămână cea ce este aşa
de des: negoț de carne omenescă.

Diceam mai adineaori, Dómneler și Domnilor, că dacă femeilor le lipsesc instrucți-
unea fără de care ele nu pot să fie adevărate tovarășe ale bărbatilor, ci numai ma-
șine pentru popularea pământului, bărbati-
lor le lipsește adesea educațiunea.

Cele mai multe din divorțurile noastre sunt

cerute de femei, și în majoritatea casurilor femeile divorțeză fiind că în căsătoriă n'ați găsit de cât desilușirea, fiind că bărbații nu le-ați înțeles.

Lucrul nu mă surprinde de loc, din po-trivă măș mira forțe de că s-ar întembla alt-fel. Fiile noștri nu știu ce este femeia. Când sunt de 10 ani intră în liceu, acolo n'ați ocasiunea să vede femei. Observ un suris și nu înțeleg pentru ce. În America s'ați gândit la acestă și au făcut licee mixte. Liceele acestea au dat cele mai frumosse rezultate, și niciodată nu s'a întâmplat desordinile la care cugetați probabil adineor pentru că numai fructul necunoscut are darul să escite pornirile morbide ale omului. Cei care au călătorit în Anglia au întâlnit adeseori fete care strebat singure țara întrigă, și mamele n'ați niciodată o temă: opinia publică veghează la onoarea lor. Acolo nu s'a botezat cu numele de concistă o rușinósă și vulgară înșelăciune; vorba această a fost rezervată pentru isbandele celor care au dus stăgul britanic în toate colțurile lumii. Creșteri, domnelor și domnilor, Englezii și Americanii încep din școală să respecte femeia, și, când se însoră, știe că și femeile lor vor fi respectate. La noi tânărul începe prin a

nu respecta femeia altuia, mai târziu altul nu va respecta pe a lui și aşa mai încolo.

Reviu la tinerii noștri. După ce au finit liceul ori numai câteva clase, se duc la Paris. Acolo ce credeți că fac? Credet că cei mai mulți — de majoritate numai vorbesc — se pun în relațiuie cu societatea francesă, că intră în familiele aşa de ospitaliere pentru strein? Aș! compun un cerc numai de bărbăti, citesc *Gil-Blas*, *Figaro* și la *Vie Parisienne*, serile le petrec la cafenele, la Varietés ori la Follies-Bergères Mabille s'a închis! — Ce respect pentru femeie vreți să capete acolo? Cele pe care le întâlnesc nu merită nicăi dragostea nicăi stima lor. Si când se vor întorci în țără cum o să poată apreția acea delicateță de sentimente, acea frăgezime de inimă care este farmecul nespus al femeei? Așa că a doua zi după căsătoriă biata femeie vede cu grăză că a fost înșelată în aspirațiele ei, și atunci..... tribunale sunt destule, avocați cu prisos și ședințe de două ori pe septămână.

Am să vă relatez în astă privință două casuri pe care le cred forte caracteristice.

Aveam un prieten care se însurase de vr'o câteva lună numai, din amor credea el, din caprițiu mi se pare mie. Lucrurile se

petrecuse ca mai tot d'auna fórte prosaic. Logodnă pompósă și după câte-va săptămâni cununie și mai pompósă. La prietenul meū venia adesea un věr al sěu a căruia fidanțată — locuia într'alt județ — de mai bine d'un an de qile iți trimitea câte o scrișore în fie-care diminéță. Biată soția prietenului meū care în timpul cât fusese logodită nu promise de cât tradiționalul buchet de fie-care di pe care florarul are grija să'l spedieze regulat, și nu mai puțin celebrele cofeturi, plină de gelosie și copilărósă din fire spune prietenuluī meū : „Știī ce, iubitule, am să te rog un lucru care m'ar face nespus de fericită : scrie'mi scrisorī de amor și eū 'tī voi răspunde!“ Ei bine ce trebuia să facă un bărbat intelligent ? Să'i scrie neapărat și să fie și vesel. Prietenul meū a făcut alt-fel, a rîs și rîsul i-a fost amar, căci nu se rîde fără păcat de inima omenescă !

Altul însurat din amor și fără zestre..... se vede că adesea căsătoriele din amor sunt fără zestre..... a doua di de nuntă începe să se tânguiască că n'are banī. „Lasă dragă, iți dice soția, ne iubim și asta este destul.“ Peste câte-va minute vine slujnica și cere parale să cumpere zahăr. Ia de la coconită

puțină dragoste, răspunde bărbatul, d-nieie spune că cu dragoste se are de tóte. Ei bine, vă întreb, o femeiă care a fost aşa de crud lovita a doua și chiar după nuntă, ce poate să devie de cât stofă de divorț?

Analizăm împreună căsătoriele noastre și mi se pare că suntem cam departe de definițiunea noastră: uniunea a două ființe care se iubesc. Vă veți întreba poate cum de nu se despart omenii și mai des. Ei, Domnelor și Domnilor, cercetați câte căsătorii unde se ignoră său se trece cu vederea lucruri care ar trebui să ducă la divorț; dibuiți și ici și colo ce cuvinte de bană, de poziție socială, de protecție, de greșeli reciproce mai tin în loc lanțul conjugal, și nu vă veți mai mira.

Alții, și mai ales părinții care mărită cu sila fete ceva mai simțitore, obiceinuesc să dică că vine amorul după căsătoria. Nu tagăduesc că se întâmplă uneori și acesta. Așa de exemplu am cunoscut odinioară un doctor din provincie, bun bărbat d'altfel, care înainte d'a se însura avea ciudate idei asupra femeiei. „Nevasta mea se va ocupa numai de carne cu vardă, dicea el, eu nu vroiu să citescă poesiile, vroiu să fie femeiă cinstită.“ S'a însurat, a dat peste o femeiă

deșteptă și acum mi-e temă că nu numai citesc, dar și fac poesiă împreună. Mai de multe ori însă nu vine amorul după căsătoriă. Mi-aduc aminte d'o fórte frumósă domnă din Moldova care ne povestea divorțul ei într'un mod fórte hazliu. — Mama, dicea ea, m'a măritat cu sila.

Căci știi, Dómnelor și Domnilor, că aŭ fost părinti care și-aŭ măritat fetele cu sila. Moda s'a schimbat: adi părintii cercă să'si despartă copii cu sila.

— Dacă spuneam mamei că nu'mi place logodnicul, continua acea domnă, ea 'mi respondea: nu-i nimic, amorul vine pe urmă. Ei bine m'am măritat Duminecă, am aşteptat lună, marți și mercură, și dacă am vădut că amorul tot nu mai vine, am plecat eu după el.

Nu știu dacă l'a găsit ori nu.

V'am arătat péně acum cred, Dómnelor și Domnilor, câteva din causele divorțurilor nóstre. Mai sunt multe pe care sunt forțat să le las d'o parte; este una însă de care trebuie să vă vorbesc, căci aci paremi-se că punem degetul pe una din rănilor societăței nóstre: este ușurință cu care ertăm. Noi eșim dintr'o epocă de tolerantă esagerată, am moștenit obiceiurile prea milostive ale

boerilor d'altă dată care pote se credeaū prea mari, prea sus puši pentru ca greșelele semenilor lor să-i pótă îngriji ori păcatele inferiorilor să le merite indignaționea. S'aū dus boeriř dér nepăsarea morală a rěmas. Nimic nu ne sperie, nimic nu ne turbură.

Cutare a făcut cutare mișelie, este funcționar și fură, este avocat și vinde principale : Sěracul ! are cinci copii !

D-lü X a pângărit casa prietenuluř lui celuř mai d'aprópe : dér numai el este ?

Sunt invitat la Y, tótă lumea știe că în casa aceea sunt doř bărbaři, doř care contribue ; Să merg ori uu ? Eř ! ce să faci ?

Domnul Z își însală nevasta cu neomenie, totiř știuř că are concubină la mahala : Si apoř !

Credetř D-vóstră că cu un asemenea sistem veři putea vr'o dată îndrepta ceva ? Credetř că péně ce nu veři încide salónele, péně ce nu veři respinge mâna celor care păcătuesc într'una, veři schimba moravurile ? Nu, absolut nimic nu veři face, pentru că nu téma de pușcărie face pe omul slab să fie cinstit ci frica de opiniunea publică ?

Etă dér unde trebuie să căutař leacul. Nu veři împedica nică luxul desfrénat, nică

căsătoriele de adinéori, nici divorțurile péně ce nu veří fi mai severi cu vinovații, péně nu veří fi îu puritană, nu, dér dreptă. Trebuie să deosebești pe omul care merită stima D-vóstră de cel care n'o merită. Altfel cei slabă — și aceștia sunt cei mulți — vor putea dice, și cu drept cuvânt, că în zadar s'ar trudi pentru bine, când și pe unii și pe alții îi punetă în același cazan.

Cu tóte acestea, Dómnelor și Domnilor, cum vě diceam de la început, suntem în progres. În tóte înaintéză țara nôstră. Cine ar putea tăgădui progresul material? Cine nu știe de asemenea ce progres intelectual am făcut noi? Știți D-vóstră că de unde acum 7–8 ani librarii noștri nu vindeaū de cât romanurile lui Ponson du Terrail și ale lui Xavier de Montépin, — și vorbesc de cei mai bună —, anul acesta numai libraru Haiman a vîndut 150 exemplare din *Primele Principii* ale lui Herbert Spencer și 200 din tractatul lui Taine asupra *inteligentei*? Dér în moravuri progresul nu este óre tot aşa de evident? Da, el este tot aşa de însemnat. Permiteti-mă să cred lucrul acesta din fundul inimii, pentru că tot ce mi se povestește despre moravurile nôstre d'altă

dată mě face să dic că suntem într'un paradiș pe lângă starea de odinióră.

Un singur exemplu va fi destul cred să vě convingă despre acésta. Mic este faptul în sine, dér din faptele cele mici se poate mai bine cunóște caracterul unei epoce.

Eram odată la o întunire publică în care se trata eterna cestiune a Dunăreї, și, între altele multe care n'avea nicăi în clin nicăi în mâncă cu Dunărea, un bětrân Senator din Moldova ne spunea: „Știți, Domnilor, cum făceam noi curte în vremurile nóstre?“ — Lasă că D-nelor făceaශ curte la femei măritate și nemăritate, fără deosebire. — „Ei bine noi nu vream să ne ostenim ducêndu-ne pe la aceia căreia voi am să-i facem declarațiї, ci dór i trimitem läutariї sub ferestre și oftaශ eī în locul nostru, iar noi stam acasă și fumam din ciubuc.“

Ei bine, vě întreb, mai cutéză astădži cine-va în téra românescă să puie pe altul să ofteze în locul lui? Si dacă ar face una ca acésta, îndrăzni-vor óre să o spună? Nu, și acésta mi se pare că este un progres, căci cel puțin oftează singur dacă oftează câte odată.

Etă, Dómnelor și Domnilor, cele ce voi am să vě spun asupra moravurilor; ar fi însă

o desertare din parte-mă dacă nu v'ăș vorbi și asupra cestiunei juridice, de și dragostea mea pentru acéstă sciință este fórte bolnavă și din di în di mař slăbănogă. Cu tóte acestea cred că n'ar fi rěu să vě arăt că legea nôstră nu este în nimic vinovată, ci că din contra, dacă ne am decide să facem o reformă ar trebui să lărgim legea. Si mař nainte de oră ce tótă lumea înțelege că cestiunea divorțului fiind de domenul inimei omenesci, legea mař că nu are ce căuta, căci după cum nu este nică o lege care se pótă împedica pe două finți să se iubescă altfel de cât cu formele legale, tot aşa nu pote fi nică o lege care să facă să se iubescă și să trăiască cu adevărat împreună două finți care nu se pot suferi. Aşa dar legea nu pote face mař nimic în astă materiă, chiar când ar ajunge la mijlocele lui Despot-Vodă. Cu tóte acestea legiuitorii nu prea vor să și recunoscă necompetință. Lucrul nu trebuie să vě mire: legiuitorii aŭ început prin a reglementa tótă viața omului. Ce ată dice de exemplu de un cod care ar voi să se ocupe de ale stomachului? Vi s'ar părea de sigur o anomalie, ca să nu dic mai mult, și cu tóte acestea știți că codurile d'altă dată se ocu-

paă și de stomac. Legiuitorii din qilele nóstre se multumesc cu maă puțin.

Dér de șl s'aă ocupat legile de astă problemă, să nu credeți însă că tóte aă deslegat-o la fel. Adă când ni se vorbește de familie, religiune etc. sunt ómeni care cred că în veciă vecilor lucrurile acestea aă fost organisate ca acum; d'acea te botéză dușman al societătei când vrei să le schimbi în ceva. Istoria însă ne spune că nu este ast-fel; tóte în lume s'aă schimbat și se vor schimba. Așa căsătoria ca și divorțul—aste două lucruri se țin—s'aă schimbat eu totul. Căsătoria nu s'aă născut dupe cum ne spune Biserica, ci într'un mod mult maă prosaic. Bărbaăii fiind maă voiniči și-aă robit femeile cari le plăceaă. În Oceania chiar adă așa se petrece lucrul, cel care e maă tare ia femeia cea maă frumósă; ast-fel sunt femei cari în timp de 9 lună schimbă 9 stăpâni. Această robie a femeii, robie care n'a dispărut pe deplin, vă explică o multime de obiceiuri curiose. Dênsa ne face să înțelegem cum și pentru ce văduvele Indienilor se ardeaă de vii pe rugul bărbaăilor lor morți, obiceiū perpetuat până în qilele nóstre în stătuletele în care Europeniă nu sunt

domnī absoluți, obiceiū pe care când și când l'aŭ avut mai tóte popórele ariene.

Dar să ne oprim numai la legile asupra divorțului.

Sunt unele cari aŭ dis lucrul următor: nu pote să mai fie căsnicie acolo unde soții nu mai vor. Deci când soții sau unul din ei numai declară că nu mai pote să trăiască cu cel-l'alt, fără să-l întreb pentru ce și de ce, iți dau dreptul să divorțeze, supuindu-l, bine înțeles, la ore-cară termene și acesta pentru ca să fiu sigur că vrea să divorțeze, să nu fie numai o cestiune de capriciu ca aceea pe care Molière a descris'o aşa de bine în *le Dépit amoureux*.

Așa Romaniū nu cereau motive soților care voiau să divorțeze; ceva mai mult, Romaniū nu puneau nică un fel de pedică divorțului, nică măcar termene ori formalități. Veți dice pote că strămoșii noștri trebue să fi necunoscut cu desăvârșire sentimentul de familie? Ei bine nu, din contra Romaniū în privința acesta sunt inatacabilă. Si observați că aŭ trăit 5 secole cu legea acesta fără să se întempele mai nică un divorț.

In cele mai multe din Statele unite ale Americei, acolo unde astă-dă este focarul civilizației, voința unuia din soț este sufici-

cientă ca divorțul să se pronunțe. Și cu toate acestea, Dómnelor și Domnilor, Statele unite staș sus în privința virtuților casnice, mai sus chiar de căt Europa catolică de exemplu. Multe spirite superficiale nu pot pricepe acésta : divorț liber și moralitate. Multe însă nu pot pricepe spiritele superficiale ; când le spui că în Statele unite căsătoria nu este supusă mai la nică uă formalitate nică civilă nică religiosă, când le adaugă că consumul părintilor nu este nică odată necesar, și că cu toate astea Statele unite fac progrese de giganți, li se pare că le povestești basme.

In Austria când unul din soții declară că nu mai poate trăi cu cel-l-alt, el capătă divorțul fără să fie silit a spune pentru ce, cu condițiune numai ca reclamantul să repete acéstă declarațiune de trei ori la diferite intervale, și după fie-care declarațiune să conlocuiască cu pîrîtul. Iar dacă, după a treia încercare, soții nu au reușit să se împace să pronunță divorțul. Societatea atunci este convinsă că acea căsătorie a devenit cu neputință.

In Grecia un project de lege, — poate chiar acum să fi devenit o lege pentru că datează d'acum doi ani — reglementeză divorțul în

modul următor: când unul din soții declară că este incompatibilitate de caracter între el și soțul său, se acordă separație de corp pentru 3 ani, și, dacă după acest timp, tot persistă în declarația sa, separația se prefecă în divorț.

Și aceste legi sunt forțe cu minte pentru că nu este bine ca judecătorul să poată întreba pe soț de ce se despart, pentru că societatea nu are interes să cunoască desordinea casnice cării au adus divorțul, pentru că este desgustător și injust ca să forțezi pe cineva să acuse ființa pe care a iubit-o sau a crezut că o iubește măcar un minut. Ortodoxă sau nu, această teorie mi se pare sfântă și morală.

Vorbiam, Domnelor și Domnilor, de Austria și uitam să vă spun că în Austria divorțul este liber numai pentru necatolici, căci catolicii, aci ca și pretutindeni au opus divorțul. În schimb ce este dreptul să introduc altceva: separația de corp.

Vedeteți lucru ciudat! cei care ocolește divorțul sunt siliți să inventeze separația de corp, care este tot un divorț plus concubinagiul forțat, infanticidul indispensabil, copiii naturali obligatorii și disprețul și ura reciprocă eternă. Așa că lui Louis Legrand

care ne spunea că nu vrea să ajungă în doga României, 'i am putea răspunde: tot mai bine ar fi să ajungeți în doga noastră de cât să rămâneți unde sunteți.

Căci, Dómnelor și Domnilor, catolicii au darul să se jocă cu cuvintele. Discută într'una cestiunea divorțului ca și când ar fi vorba să alegem între divorț și indisolubilitatea căsătoriei. Dar nu acolo este problema, totuși am preferi indisolubilitatea căsătoriei, am primi-o chiar cu corolarul *văduviei eterne* aşa cum a visat-o Auguste Comte, numai să fie în firea omenescă. Ei bine, catolici singuri când au născocit separația de corp, ne au probat cu prisos că nu este. Si atunci este vorba de a alege numai între divorț și separația de corp.

Acesta mi aduce aminte o fórte frumosă comedie a lui Augier: *Madame Caverlet*. Clericalii, adversarii neîmpăcați ai divorțului, repetau pe tóte tonurile: „ceretă divorțul și nu vă gândiți că săracii copii vor trăi cu tată și mame vitrege, uitați că vor fi mai multe feluri de frați și surori?“ Si Augier în acea piesă răspundea: „Cu divorțul ori cu separația de corp tot părintii vietregi vor avea copii, tot mai multe feluri de copii vor fi, diferența este numai că cu

divorțul vor fi părinți vitregi legitimi, copii de două feluri legitimi, pe cătă vreme cu separațiunea de corp vor fi concubini și concubine în loc de părinți vitregi."

Și acuma alegetă.

În altă legiuire cu minte este legiuirea revoluțiunei franceze, reînviată dar cu esagerație de către Comuna din Paris la 1871. Legea din 1792 dice: cine nu mai poate trăi cu soțul seu n'are de căt să facă o simplă declarăție. După o lună de la astă declarăție soții vor apărea dinaintea unui consiliu de rude și prietenii care vor cerca să-i împace. Dacă nu vor reuși, se vor mai face două asemenea tentative după două și trei luni de la cerere, și, dacă împăciuirea tot nu se poate face, căsătoria se consideră desfăcută. Și observați că nu rămâne nică urmă din cele destăinuite dinaintea rudelor și a micilor.

Acăstă lege este, cred, demnă de studiat; este liberală, și tot de odată împedică și divorțurile care ar putea proveni dintr-o iritație momentană și trecătoare. Din parte-mă să priimi bucuros acăstă lege. Mi se pare totuși că ar fi bine să rămână numai termenul de șese luni, și să se suprime consiliul de rude: legea nu trebuie să împingă

câtuși de puțin la desvelirea secretelor dintră bărbat și femeiă. Unde însă legea din 1792 păcătuește rău, este când pe lîngă divorțul fără arêtare de motive, mai înființeză și divorțul pentru cause determinate, o instituție care nu poate avea nicăi scusa oportunităței intr'o legiuire care proclamă libertatea divorțului.

Tot acest cusur îl avea și legea care ne a guvernat pe noi pînă în anul 1865. Intr'a-devăr codul Caragca cunoște divorțul fără arêtare de motive, căci el acordă despărțirea „când nu voește unul pe altul și nu se vor învoi pînă în trei ani“, dispoziție plină de înțelepciune și de adevărată moralitate pe care ar fi fost bine să nu o gonim din legile noastre, dar în același timp codul Caragca mai cunoșce și divorțul pentru... *dece* cause determinate, și ce cause! care mai de care mai imposibil de reprodus.

Și atât de iute se uită în lumea acesta, Dômnelor și Domnilor, în cât mulți se sperie ca d'o resvrătitore nouătate când li se propune înființarea divorțului fără motive determinate, a divorțului pe care l'aău cunoscut și l'aău practicat părintii nostri.

Codul Napoleon, pe care l'avem și noi, face parte dintr'un alt grup de legi. Legile

acestea plăcă de la punctul de vedere că divorțul nu trebuie îngăduit de cât pentru anume motive prevăzute în cod și cântările de către judecători. Inutil de a vă mai spune că toate aceste legiuiri au făcut bancrută desăvîrșită.

Cauzele determinante de divorț nu sunt pretutindeni aceleași. Una numai este admisă de toate legiuirile. Sunt chiar țări, Englera bună-óră, unde nicăi că mai există alte cause de divorț afară de aceasta. Este vorba de păcatuirea femeii. Cât despre adulterul bărbatului, în unele țări el este o cauză de divorț dar numai în anume și anume nuanțe, în altele nicăi odată.

Diferența acesta între bărbat și femeie este foarte vechiă; Isus chiar a consacrat-o, după câte spune Matheiū. Pothier, un legist vestit și de la care mult s'aș inspirat redactorii codului Napoleon, ne explică astfel motivul acestei diferențe: „Nu se cuvine femeiei, care este o ființă inferioră, să se ocupe de purtarea bărbatului, care 'i este superior.“

Pare-mi-se că mai drept vorbia Juvenal când dicea:

*Dat veniam corvis, vexat censura columbas.
Iărta corbi și strânge în côte pe porumbei.*

— Mai sunt o multime de alte cause prevăzute de diferitele legi. Codul cel mai bogat în astă privință este cel prusian. In Prusia pot să divorțezi în cas de : boli incurabile, abandon, nebuniă, bețiă, când femeia probéză că bărbatul seu nu este în stare să facă fericită etc. etc. O multime de motive care de care mai glumește. Așa că atâtea sunt causele de divorț în Prusia în cât în realitate divorțul este liber. Si cu toate acestea cine ar putea să dică că în Prusia morala casnică este mai slabă de cât aiurea ?

Prusia, aşa de reacționară din fire, să practice divorțul liber ! Etă o ciudată revelație pentru multă lume. In Prusia însă mai este ceva care să pue în mirare pe mulți : nicăieri libera cugetare nu este mai răspândită ca în acea țară. In Berlin d'abia 55 % se mai boteză într'o religiune oricare, la căsătorii proporția scade și mai jos, 29 % numai primesc binecuvântarea bisericei, și când este vorba de înmormântare numai 1 la % mai cere ajutorul religiuniei.

Nu pot, Domnelor și Domnilor, să vă însir toate causele de divorț admise în diferitele țări. Cum văduriatii Prusienii sunt fără bogății, au 200 articole asupra acestei ma-

terii, și tot n'ați prevădut tot. I-a complectat Legiuitorul din Herțegovina: acolo bărbatul poate cere divorțul când femeia îl fură, ori când, permiteti-mi naturalismul expresiunei, miróse greu. Ești de sigur o forțe legitimă caușă de divorț, care probabil se găsește și prin Prusia, și pe care totuși a uitat-o *Landrecht-ul!*

Romani din imperiul de jos găsise o altă caușă de legitimare a divorțului: dacă femeia mergea la teatru. Nu știi ce ar fi dis Romani pentru femeile care ar fi mers la Ateneu?

Vedetă dăr, Domnelor și Domniilor, că legiuitorii n'ați reușit în sarcina acesta să prevedea causele de divorț. Și de aceea alții, în statul Missouri din America de exemplu, în desesperare de caușă, au lăsat la arbitrajul judecătorilor causele de divorț. Nu cred să fie cineva care să propună un asemenea sistem și la noi.

Dalminteri bancrata legiuitorulu în materie de divorț nu este numai în privința causelor bine cuvenită care justifică divorțul, dar în toate cestiunile.

Presupuneți că o femeie a greșit, bărbatul nu vrea să ierte, — și poate că nu face

rău — și se desparte. Putea-va vinovată să se mărite cu complicele său ori nu?

Legiuitorul nostru dice nu, dacă i-aș da voie să se mărite cu complicele atunci orice femeie, care ar vrea să divorțeze și n-ar găsi nică un motiv legal, n-ar avea de căt să gresescă cu omul cu care dorește să se mărite. Deci etă legea dată în lătură, etă divorțul obținut fără o adevărată cauză legală!

Legiuitorul englez dice altfel: datoria unui gentleman care a dus o femeie în spital este să se însore cu densa, cel puțin astfel îi repară onorea.

Cine are dreptate? Englesul bine înțeles, dar atunci, cum bine a văzut legiuitorul nostru, legea se poate eluda. Știu că lucrul nu se va întâmpla mai nică o dată, deoarece este posibil și asta este mult.

Altă nedumerire. Soții odată despărțiti, să se mai pot căsători împreună ori nu?

Sunt cuvinte și pentru și contra. Legea noastră dice nu, nu permit să se facă o căsătorie pe care tribunalele mele au judecat-o deja imposibilă; trebuie să mi se respecte hotărîrile; cei care vor să divorțeze să se gândescă și să se resgândescă înainte de a face acest pas. Nimeni nu a arătat mai

bine de cât Père Didon că morala dice da, atât mai bine daca se vor recăsători.

Noi avem codul Napoleon, divorțul pentru trei sau patru cause determinate: adulterul bărbatului sau al femeei fără deosebire, condenațiunea unuia din soți la o pedepsă rușinösă și injuriele grave, injuriele acelea în care poți pune tot ce vrei, și pe care în aparență se intemeieză 95 la sută din divorțurile noastre. Si cu toate acestea toti știu că se poate divorța pentru ori-ce motiv, și chiar fără motiv. Divorțurile respinse de tribunale nu sunt de cât vr'o 10 la sută, și acelea de sigur numai din cauza că reclamantul n'a știut sau n'a voit să insiste. Pentru ce acesta? pentru că curentul a rupt bariera, pentru că magistrații au înțeles că nu pot să fie mai bunii judecători asupra traiului comun de cât soții ei însuși, pentru că, cum mi spunea dilele trecute un distins consilier de curte, înțelegerea și casa bună nu se face cu d'a sila, nicăi cu hotărîri nici cu jandarmi. Ce vreti să faceti unei femei care numai vrea să stea cu bărbatul și fugă d'acasă? In toate dilele bărbății părăsiți se duc de se plâng la parchet — la noi de toate se plâng omeni la procuror — și

procurorul stă cu mâinele încrucișate, căci n'are ce face.

Așa dar dacă la noi în țără cel puțin legea restrictivă n'a împediat nimic, care să fie consecințele ei?

Ceи care vretи să vă faceți o ideă în privința acesta datи-vă, rogu-vă, ostenelă dăvă duce pînă alături la tribunal. Veți intra într-o sală îngustă, cu o atmosferă încarcată și nesănătösă; în fund veți vedea doi ori trei judecători tineri, — nu le fac o crimă că sunt tineri, dar nicăi calitate în materia acesta nu pote să fie —, mai incocă, la bară, doi avocați care, fie pentru amor propriu, fie ca să merite bani pe care i-aă luat, insultă din răspunderi, stropesc cu noroiuă, ca Maitre Aspic al lui Louis Veuillot, două ființe care s'aă iubit pote, spuind în gura mare lucruri pe care nimeni nu trebuie să le știe, și, în mijloc, la o masă verde, un grefier care scrie tôte acestea să rămăie posteritatei.

Acesta se chiamă, pentru cei care nu vor să raționeze, morală socială. Si noi răspundem: nu, acesta este *imoralitate socială*; dată-ne divorțul liber ca să fie o ipocrisie mai puțin în legile noastre, dată-ne divorțul liber ca să ne scăpați cel puțin de acest

spectacol desgustător care n'a împediat nică un singur divorț, care în schimb însă desmoralisază simțul public. Dicetă divorț liber dacă nu aveți curagiul să spuneti nică un fel de divorț.

La acestea tóte este o obiectiune. Datimă voe să vă spun cum mi s'a prezentat mie.

Acum vr'o două săptămâni vorbiam de conferința acésta cu un camarad al meū, vechiū și iubit amic pentru care am o adâncă stimă și o nemărginită afecțiune, și i spuneam de ce sunt pentru divorțul liber. Și el îmă răspundea: N'ai făcut nimic, nu se vor mai înjura dinaintea judecătorilor, se vor înjura însă pe la rude și pe la prietenii; când omul este cu ânima atât de mică, atât de strîmtă încât să uite că dătoresce respect ființei cu care a trăit o di măcar, pentru că și dătoresc respect lui însuși care a ales-o între tóte, ori la tribunal ori la mahala tot o să înjure. Am tăcut, am rămas pe gânduri.

Nu trecuse multe dile și iată că vine la mine un biet om care se vedea a fi fără respectabil și 'mă dice:

— Domnule Ionescu am să'ți cer o consultatiune. Am o nevastă.....

— Atât mai bine pentru D-ta.

— Dar nevasta mea este rea foc. Aș vrea să mă scap de dênsa, Ce să fac ?

— Copiï aï ?

— Din fericire n'am.

Cel d'ântaiu lucru neapërat a fost să'i recomand răbdarea.

— Rabd, rabd, rabd de multă vreme dar este atât de rea că numai pot răbda. Știï D-ta că într'o vreme de răutatea ei îmă luasem câmpii și mă dedesem péně și la darul bețieï ? Aș vrea să divorțez și nu știu cum să fac ?

— Maï cércă, maï rabdă cât-va timp.

— Domnule nu se póte. Inchipuește'ți că am adoptat o biată orfană, o nepótă a mea în vîrsta numai de un an, și și pe dênsa o chinuește.

— Nevasta d-téle este...?

— De astă dată n'am ce dice, e cinstită.

— Ei bine ceretă divorțul prin consumtiment mutual.

Și fiind-că omul meu nu prea părea convins îi adăogaï :

— Ori dênsa nu vrea ?

— Ba ar vrea, dar cere să'i daă 1000 galbeni, și n'am de unde.

Vedetă, Dómnelor și Domnilor, că și cu acésta se póte face speculă. Daă atâta, con-

simt la divort, de unde nu am să te străgănesc până 'tăi vei lua lumea în cap.

— Dar nevasta d-tale te înjură, te ocără este?

— Cum nu Domnule alt nică că face.

— Martoră aï?

— Cum o să am martori Domnule? Ce d'inaintea martorilor o să mă injure nevasta?

— Nu te aï plâns vr'o dată la rude, la prietenă?

— Cum, Domnule, să mă plâng la prietenă de nevasta mea? N'ar fi să mă înjosesc pe mine, dacă a'să spune satului întreg ce se petrece între mine și nevasta mea. Eă aș vrea chiar să rămână lucrurile asta între noi. Ce e dreptul este o răutate de femeiă, dar ori-ce aï dice mi-a fost nevastă.

— Nu-i nimic de făcut, Domnule, nu-i paragraf în lege pentru d-ta.

Etă dar un om neînsemnat, un conductor de drum de fer, care are destul respect de sine și destulă demnitate ca să simtă că n'are dreptul să necinstescă pe fintă căreia i-a spus odinióră: te iubesc. Recunoscă deci iubitul meu prieten că sunt și ómeni care nu vor să-i stie mahalalele.

Sunt alții, Dómnelor și Domnilor, pe care cu drept cuvînt pot dice că legea actuală

ii face să fie nedreptă cu nevestele lor. Aşa un prieten din Craiova îmi spune un cas ciudat. O femeiă cerea divorț în contra bărbatului pentru anume cuvinte, după părerea ei bine-cuvîntate. Bărbatul nu vrea despărtenia, și pe când soția se plânghea la tribunal de multe și multe, el ii trimitea niște scrisori cât se poate de focoase, o numia înger prea iubit, idolul și comóra sea, și iscălea adoratorul ei pentru vecie. Intr'un cuvînt o pasiune nesfirșită.... a doua di la tribunal o înjura surugiește! Ce se întîmplase? omului nostru, de temă se vede să nu fie ridicol, nu-i mai venise la socotelă să recunoscă meritele unei femei care se plânghea în contra-î. N'ar fi fost mai bine să rămânem cu poesia din ajun?

Altă dată chiar soții care ar preferi tăcerea sunt siliți să se insulte unul pe altul. O să vă povestesc un cas pe care, ca mai târziu cele-l-alte, îl iaă din propria mea experiență. Aveam un prieten din copilărie, un adevărat om de inimă, care se însurase cu o fórte frumósă și intelligentă femeiă. După trei ani de căsătorie divorțul devine inevitabil. Pentru ce? nu știu, ești am fost avocatul lui și totuși nici odată nu a voit să-mi spună nimic. Ba încă 'mî adăuga:

„Să nu cnm-va să dică ceva în contra nevestei mele, să spui că este un ânger.“ Și ești mă gândeam în mine: dacă este un ânger de ce se despart? Știam cu toate astea că el nu este vinovat și același era de ajuns. Amicul meu, om cu omenie, propuse soției să divorțul prin consimțimentul mutual. A stăruiat șese lună ca să o convingă, și a vorbit, a conjurat-o în numele copilașilor lor, și a scris niște scrisori cără vor rămâne cea mai frumoasă pagină din viața lui, și n'a reușit. Știi de ce, Domnelor și Domnilor? Pentru că după legea actuală când divorțezi prin consimțiment mutual te despărți de jumătate averea în folosul copiilor, și femeia era prea tânără ca să poată face un asemenea sacrificiu! Și a trebuit să pledez, și cu inima strivită am fost silit să citesc în public scrisorile acestor ființe care se iubise, și de jale a plâns și soții, și plâns și judecătorii.

Așa că, Domnelor și Domnilor, nu este în legea noastră nică o scăpare pentru cei care nu vor să-și necinstănesc suvenirile; divorțul prin consimțiment mutual este așa de dificil și de nepractic, că d'abia să petrec 2 ori 3 pe an, uneori nică unul.

Un distins om de stat vorbind despre divorț cu D. Esarcu, iubitul nostru President, care nu numai că stăruie pentru Atheneul nostru, dar și mult ne ajută cu luminile sale, dicea : „Știți că legea D-vóstră cu acest aparat de pledoarii, de sentințe, de publicitate fie și în ascuns, încuragiază mult la divorț, produce un fel de friguri contagiose întocmai ca acela cărora le dă naștere crimele celebre.“ Observația este fórte dréptă și 'mă a amintit un cas curios.

O femeiă din Iași ceruse divorț în contra soțului seū, un inginer de merit, pentru clasical cuvînt de injurie grave ; dênsa însă se făcuse vinovată de un alt păcat și mai mare de cât injuriele, ori cât de grave ar fi ele. Etă că mă pomenesc cu bărbatul că vine la mine și 'mă cere să fac și din partea lui o cerere de divorț pentru motiv de... adulter.

— Dar pentru ce D-le să facă lucrul ăsta ?
Nu vrei să te scapi de dênsa ?

— Ba da.
— Ori vrei s'o bagă la pușcărie ?
— Nu, să mă ferescă cerul.... nu sunt aşa de sălbatec.
— Atunci pentru ce vrei D-tă să știe totă lumea că ai suferit un lucru, care de sigur nu este o rușine, dar nici o onore nu este.

-- Vroiū să se pronunțe divorțul în favoarea mea.

Și observați că n'avea copii, și că acesta n'are nică o consecință. Étă ómeni, Domnelor și Domnilor, pe cară legea nóstră îi face să uite pentru un moment péně chiar și adevăratur interes al demnităței personale.

Su t aprópe de sférșitul conferinței mele, Dómnelor și Domnilor, și cred că am ajuns cu slabele mele mijloce să obțiu un lucru : că divorțul are cause profunde sociale, că îndreptarea lui nu poate să vie de la lege, și că dacă legea ne ar putea face un bine, ar fi să ne scape cel puțin de rușinea de a fi nevoiți să ne spălăm rufele murdare dinaintea altora.

Desbaterile judecătorescă, Dómnelor și Domnilor, mai aū un cusur asupra căruia voiū dice numai un singur cuvînt : ele fac împăcăciunile imposibile. Căci, Dómnelor și Domnilor, cum ată voi D-vóstră ca un om care se respectă să se mai împace cu o femeieă ale căreia păcate adevărate ori neadevărate le-a spus dinaintea magistratilor ? Si cine știe ? Póte dacă soții ar fi fost lăsați în via lor..... Când însă soții aū intrat pe mâna avocaților cară dintr'un lucru cât de mic fac o pricină celebră, și mai ales pe mâna gre-

fierului care nu scie să uite, ei se găsesc angajați pe onore a nu se mai împăca. Si astfel fiind, tare 'ml e temă că, afară de ómeni cari nu se respectă oră de cei care sunt împinși d'o dragoste iresistibilă, rare oră veți vedea împăcăciună după ce soții au compărut spre conciliare dinaintea Tribuna-lului !

La tóte cele ce v'am spus, Dómnelor și Domnilor, aud o observațiune :

— Ce faci cu copiii ?

Oh ! acésta este o cestiune cu totul deosebită. Pentru a o atinge 'mă ar trebui césuri și pacientă D-vóstră a fost deja prea mare. Póte că într'una din dile o vom trata împreună.

Si acum, Dómnelor și Domnilor, acum când am vădut că nică legea nică judecătorii nu pot face nimic, mă întreb :

Unde să fie îndreptarea bólelor de care suferim ?

Indreptarea este în bună-voință, în energia nóstă tuturor.

Fie-care să lucreze în sfera lui de acțiune; să nu 'și dică sunt singur și cu o flóre nu se face primă-vară, pentru că fie-care în lumea acésta este o forță, un factor al evoluționei.

'Să nu ne măhnim că trăim într'un secul

de positivism, într'o vreme în care nu mai credem în răsplata și nemurirea teologică, pentru că știm că *marele X* care stă și va sta tot-d'auna la sfîrșitul tuturor desoperirilor noastre ne va rămâne vecinic ascuns, pentru că pentru noi el este incognoscibilul.

Credințele cele noi aŭ și ele majestatea lor, promit și ele celui care cultivă binele și s'adapă de virtute și răsplată și nemurire.

Sciința ne arată din ce stare de inconștiință, de sălbătacie, de ignoranță a portuit omenirea ca să ajungă aci, dênsa ne învederéză că acest mers spre bine nu se va opri nică odată, tot dênsa ne spune ca progresul de care atâtă ne mandrim este rezultanta tuturor forțelor sociale, și, o repet, forțe suntem toți, fie-care în cercul activităței lui.

Făcând dar binele știm că noi, ai noștri și urmașii noștri trăim și vom trăi într'o lume mai bună, avem cunoștință că după ce am profitat de munca, de sacrificiile, de virtutea celor ce ne aū precedat, n'am lăsat să se pierdă în zadar forța pusă în noi, ci am lucrat și noi la progresul acestei omeniri din care toți facem parte, și care dênsa este nemuritóre.

Și acésta este o răsplată, și acésta este o nemurire pentru cei care știu să cugote-